

10. hét: Funkcionális elemzések

Áttekintés

Funkcionális kijelentések: definíció és példák

Funkcionális kijelentések értelmezési problémája

– manifeszt funkciók

– látens funkciók

A funkcionális elemzés heurisztikus értékének ismertetése

Funkcionális kijelentések

Példák funkcionális kijelentésekre

– a gyenge kötéseknek az a szerepe, hogy integrálja a társadalmat

– a számító motívumok elleplezésének az a funkciója, hogy fennmaradjon az ajándékcseré

– a büntetésnek az a célja, hogy megújuljon a csoportszolidaritás

– a család funkciója a gyermekek szocializációja

Funkcionális kijelentések

– X-nek az a funkciója / szerepe / „célja”, hogy Y típusú kijelentések

– Y valamilyen csoportszintű következményt ír le

– X egy társadalmi intézmény vagy rendszeresen előforduló viselkedésmód

Funkcionális kijelentések értelmezési problémája: két lehetőség

Mit jelent az „X-nek az a funkciója / szerepe / célja”, hogy „Y mondat”?

1. értelmezés – szubjektív ok

– egy adott csoport tagjai el szeretnék érni Y-t

– úgy gondolják, hogy X adekvát eszköz Y elérésére

2. értelmezés – kedvező objektív következmény

– X előidézi Y-t, vagy hozzájárul Y létrejöttéhez

– A csoport tagjai nem tudják, hogy X és Y között oksági kapcsolat van

A probléma: e két értelmezés között nem mindig tesznek éles különbséget

Manifeszt és látens funkciók

A definíció

– X manifeszt funkciói = X szándékolt és felismert következményei

– X látens funkciói = Y nem szándékolt és nem felismert következményei

A definíció jelentősége

Ha a funkcionális kijelentésben szereplő cél / funkció / szerep ...

– ... manifeszt funkció, akkor a funkcionális kijelentés valójában intencionális magyarázat, a funkció szó használata felesleges

– ... látens funkció, akkor a funkcionális kijelentéssel X intézmény funkcionális elemzését vagy magyarázatát adjuk

A funkcionális elemzés heurisztikus értéke

Merton szerint a látens funkciók feltárásának négy heurisztikus értéke van:

– irracionális társadalmi minták elemzése

– új kutatási területek felfedezése

– a szociológia tudásanyagának bővülése

– erkölcsi ítéletek felülvizsgálata és a társadalmi tervezés segítése

Irracionális társadalmi minták elemzése

Mivel magyarázható a hopi indiánok esőtánca?

→ probléma:

– az esőtánc nyilván irracionális – a tánc nem vezet esőhöz -, az esőtáncra nem adható racionális magyarázat (vö: manifeszt funkció)

– emiatt az esőtáncot irracionális viselkedésnek – babona, hagyomány tehetetlenségi ereje - kéne tekinteni

– az irracionális minősítéssel viszont a csoport magatartását nem magyaráztuk meg

→ megoldás: a tánc látens funkciójának a feltárása

Új kutatási területek felfedezése

A Hawthorne hatás tanulságai

- a probléma: a teljesítmény abban a teremben is nőtt, ahol nem változtattak a fényerősségen
- új probléma: hogyan befolyásolja a kísérletezés ténye a viselkedést?

Az új kutatási terület:

- új kísérleti helyzet hatása a munkások én-képére és én-felfogására
- [vizsgálati körülmények hatása a megkérdezettek válaszáira]

A szociológia tudásanyagának bővülése

Hivalkodó fogyasztás

- fogyasztási javak vásárlásának manifeszt funkciója = azon szükségletek kielégítése, melyekért a javakat létrehozták
- fogyasztási javak vásárlásának látens funkciója = magas társadalmi helyzet kifejezése
- a „manifeszt funkciók nem adnak teljesen számot az uralkodó fogyasztási mintákról”

Merton következtetése: a látens funkciók felfedezése gyarapítja a szociológia tudásanyagát

Erkölcsei ítéletek felülvizsgálata és a társadalmi tervezés segítése

A politikai gépezet és a gengszterkedés negatív erkölcsi megítélése

- a modern állam által generált problémák:
 - a szegényeknek szánt segítség elveszti humánus és személyes formáját
 - a vállalatok ki vannak téve a piaci verseny kockázatainak
 - a fizikai dolgozók ki vannak zárva a társadalmi felemelkedés lehetőségeiből
 - a politikai gépezet funkciói = a szóban forgó problémák megoldása
 - a gengszterkedés funkciója = a politika által illegálisnak minősített, de gazdasági szempontból „normális” javak iránti kereslet kielégítése
- tanulság: társadalmi tervezés segítése

A látens funkciók haszna | Merton érvei a funkcionális elemzések mellett

- a funkcionális elemzések heurisztikus értéke (lásd előző pontokat)
- „a szociológus sajátos szellemi teljesítménye” – elméleti tudás gyarapítása – a látens funkciók felfedezése
- a manifeszt funkciók elemzésével a szociológus a „gyakorlat embereit” szolgálja ki

Két kritikai megjegyzés:

- tévedés, hogy a manifeszt funkciók elemzésével nem gyarapodik a szociológia
- a látens funkciókat feltételező elemzések önállósága kétséges

A látens funkciók feleslegesek: Merton példáinak alternatív elemzése

Pl. a mintát magyarázó MANIFESZT funkció

- hopi esőtánc: kollektív érzelmek, csoportsszolidaritás megerősítése (vö: fiesta magyarázata az *Utcasarki társadalomban*)
- Hawthorne-kísérlet: társadalmi megbecsültség elérése méltányossági normák („Ha foglalkoztok velem, cserébe jól teljesítek”) követésével
- hivalkodó fogyasztás: társadalmi megbecsültség elérése
- politikai gépezet: a modern államban létrejövő szükségletek – humánus és személyes segítség, monopolhelyzet, mobilitás – kielégítése

11. hét: Funkcionális magyarázatok

Áttekintés

- funkcionális elemzés – funkcionális magyarázat
- a funkcionálisizmus három paradigmája
- példa funkcionális magyarázatra: Bourdieu az oktatási rendszerről
- a funkcionális magyarázatok kritikája
 - Elster – a Fő és Erős funkcionális paradigmák kritikája

- Merton – az Erős funkcionális paradigma kritikája

Funkcionális elemzések és magyarázatok

Funkcionális elemzés

- A funkcionális elemzés során két dolgot állapítunk meg:
 - X látens funkciója az, hogy Y
 - Y következmény előnyös a csoport tagjai számára
- Funkcionális elemzés = kedvező nem szándékolt következmények feltárása

Funkcionális magyarázat

- elvégezzük a funkcionális elemzést, majd ezután arra következtetünk, hogy X intézmény létezik

A funkcionalizmus három paradigmája (Elster)

Gyenge Funkcionális (vagy Láthatatlan Kéz) Paradigma:

- egy intézménynek *gyakran vannak* KEDVEZŐ LÁTENS következményei
- funkcionális ELEMZÉSEK használata

Fő Funkcionális Paradigma:

- egy intézmény látens funkciói *magyarázzák* az intézménynek a jelenlétét
- funkcionális MAGYARÁZATOK használata

Erős Funkcionális Paradigma:

- *minden* intézménynek van egy funkciója, amely magyarázza jelenlétét
- funkcionális magyarázat MINDIG használható és termékeny

Példa: Az oktatási rendszer elemzése Bourdieu-nél

→ probléma: miért jellemző a (francia) oktatási rendszerre az egyetemi autonómia és a (verseny)vizsgáztatás gyakorlata?

A „technokrata” magyarázat

- a gazdaságnak _____ tulajdonságokkal rendelkező munkaerőre van szüksége
- az egyetemi autonómia, a vizsgarendszer hozzájárul ahhoz, hogy az oktatási rendszerből kikerülő egyének rendelkeznek a _____ tulajdonságokkal

→ a probléma: a „technokrata” magyarázat és a tények (a „technokrata” magyarázat kritikája Bourdieu-nél):

- a pedagógiai viszony kommunikáció információs hatékonysága alacsony - „az átadott információ szinte a semmivel egyenlő”
- az oktatási rendszer tehát nem szolgálja a gazdasági rendszer igényeit
- az oktatási rendszer nem tölti be MANIFESZT funkcióját
- sőt, az oktatási rendszer olyan igényeket szolgál, melyek ellentétesek a gazdasági rendszer igényeivel
- a gazdasági igényekkel ellentétes pedagógiai gyakorlat: értelmiségi hagyomány

Az értelmiségi hagyomány, a pedagógiai gyakorlat jellemzői

Bourdieu „megfigyelései”

- társadalmi távolság - a diák sose fog ellenvéleményt nyilvánítani
- pedagógiai viszony tekintélyen alapul
- nyelvi távolság – újratermeli a diákok tehetségtelenségéről vallott tanári ideológiát
- beszámolók és értékelések látens funkciója: ne lehessen megmérni a tananyag megértésének fokát
- kölcsönös megértés illúziói egymást igazolják

→ a probléma: miért marad fenn a pedagógiai viszony / az oktatási rendszer?

Bourdieu sejtése:

- az oktatási rendszer kedvez azoknak az osztályoknak, melyek garantálják az oktatási rendszer / pedagógiai viszony tekintélyét
- az uralkodó osztályoknak tett szolgálatot ellentételezi az oktatási rendszer autonómiája

A magyarázat logikája:

(1) az uralkodó osztályok újratermelődésének az a *szükséges* feltétele, hogy az alacsonyabb helyzetű diákok saját magukat rekesszék ki a továbbtanulásból (ne pedig az uralkodó osztályok rekesszék ki az alacsonyabb helyzetű diákokat)

(2) az értelmiségi hagyományon nyugvó pedagógiai gyakorlat *elégseges* feltétele annak, hogy az alacsony helyzetű diákok kirekesszék magukat a továbbtanulásból

ad (2): értelmiségi hagyomány és önkirekesztés

- minél magasabb a tanuló társadalmi helyzete, annál nagyobb eséllyel sajátítja el az ún. irodalmi beszédmodot (vö polgári és köznépi beszédmod; kidolgozott nyelvi kód)
- minél jobban elsajátítja a diák az irodalmi beszédmodot, annál nagyobb eséllyel kap jó/kiváló érdemjegyeket
 - o az irodalmi beszédmod azt a látszatot kelti a tanárban, hogy a diák tehetséges, érdeklődik a tananyag iránt
 - o a tanárok jó jegyekkel honorálják a tehetséget, a tananyag iránti önzetlen érdeklődést
- a továbbtanulási döntés az érdemjegy függvénye

Nyelvhasználat mint szimbolikus tőke

Az értelmiségi hagyomány által létrehozott észlelési séma:

- az öncélú tanulás magasabb rendű
- a tehetséget és műveltséget a humán tárgyakban mutatott teljesítmény fejezi ki (a reáltárgyak elsajátításához inkább szorgalomra van szükség)

Az észlelési séma jól megfigyelhető következményei

- az értelmiségi hagyomány lenézi a gyakorlati szakértelmet - de az iskolaszagú tudást lenéző párizsi műveltség az „ismeretek mélységét tekintve a semmivel egyenlő”
- a szóbeli átadás fölénye az írásbelivel szemben
- az előadás magasabb presztízzsel rendelkezik a gyakorlati foglalkozásnál

Az észlelési séma következményei

- a kifinomult, választékos nyelvhasználat és előadásmód a műveltség, tehetség jele:
 - a görcsös nyelvhasználat viszont azt jelzi, hogy a diák saját értékét akarja bizonyítani
- “Azt a nyelvhez való görcsös viszonyt, amelyen átsejlik a sikerre és elismerésre vágyó egyén szorongása, azért minősítik ösztönösen a szegényember fesztelenségének vagy (ami ugyanaz) az úgazdag hivalkodásának, mert túl világosan árulja el funkcióját (amely nem más, mint az egyén értékének bizonyítása) ...”

A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése

- a kifinomult nyelvhasználat valójában nem tehetség, hanem a családi háttér függvénye
- az oktatási rendszer az iskola előtt a családban megszerzett képességeket ismeri el
- az alacsony helyzetű diákok kisebb eséllyel fognak tehetségesnek, műveltnek tűnni

Az oktatási rendszer autonómiája: Miért maradhat fenn az egyetemi autonómia a modern gazdaságokban?

1. „Olyan, mintha alku történt volna” magyarázat

- autonómia → értelmiségi hagyományon nyugvó pedagógia → osztályok újratermelődése
- cserébe az uralkodó osztályok az iskolára „ruházzák át szelekciós hatalmukat”

2. A képesség bizonyításának problémája

- autonómia → értelmiségi hagyomány ... → köztudott dolog, hogy a diplomás művelt ember
- műveltségességmény kedvező következménye: a diplomást nem szólíthatják fel, hogy bizonyítsa a diploma mögött vélelmezett képességeit

A Fő és az Erős paradigmák kritikája (Elster)

Elster fő problémája:

- hogyan magyarázhatják meg a nem szándékolt következmények a viselkedést?

Amikor a nem szándékolt következmények mégis magyaráznak:

- versenyhelyzetek – szelekciós mechanizmus
- tanulási folyamatok – pozitív visszacsatolás vagy megerősítés mechanizmusa
- más típusú helyzeteken a látens funkciók nem magyarázhatják a viselkedést

Funkcionális magyarázatok kritikája

- a funkcionális magyarázatok az objektív teleológia mezét öltik
- az objektív teleológia feltételezése legalább három problémához vezet

Objektív teleológia és három fő problémája

Objektív teleológia:

– egy társadalmi osztály, csoport, kollektívum – például a tőkésosztály, az oktatási rendszer – célkitűző cselekvéséről, érdekéről szóló állítások

A három probléma:

1. célt posztulál célkitűző cselekvő nélkül
2. egyéni és csoportérdekek összemosása / a kollektív cselekvés problémája
3. az időtáv manipulálása

A problémák

1. cél cselekvő nélkül:

általában: társadalmi csoport nem ember → nem lehet célja

kivétel:

- ha a társadalmi csoport szervezet, testület,
- akkor a csoport célja = a csoportot képviselő vagy vezető egyén célja
- pl. a magyar kormány célja = a miniszterelnök célja

2. egyéni és csoportérdek összemosása

- egyéni és csoportérdekek gyakran konfliktusban állnak egymással

Elster tipikus példája:

- a tőkésosztály célja: a munkabérek lenyomása
- tetszőleges tőkés célja: „én alacsonyan tartom a munkabért – a többi tőkés viszont magas béreket fizet (hogyan eladható legyen a termékem)”
- tanulság:
- tőkések saját céljai ellentétesek a Tőke céljaival
- ezért a Tőke célja nem valósulhat meg

3. az időtáv manipulálása

- a tőkés állam szofisztikált marxista elemzése:
- a tőkések politikai uralma hosszútávon alááshatja a tőkések gazdasági uralmát
- a tőkések ezért lemondanak a politikai uralomról – megmarad az arisztokrácia uralma

A „hosszú távú funkcionalizmus” problémái

- önkényes – biztos van olyan időtáv, amiben az intézmény kedvező a tőkének
- kétértelmű – „a rövid és a hosszú táv közötti megkülönböztetés értelmezhető akár az átmeneti hatások és az állandósult hatások közötti ... megkülönböztetésként” is
- inkonzisztens – „célkitűző cselekvő hiányában a pozitív, hosszú távú hatások sohasem dominálhatják a negatív, rövid távú hatásokat.”

Bourdieu oktatási rendszerről adott elemzésének kritikája

1. célkitűzés célkitűző cselekvő nélkül

- az oktatási rendszer autonómiája az osztályalapú szelektálás ellenértéke
- nincs bizonyíték tőkésosztály és az egyetemek közötti alkura

2. egyéni és csoportérdekek összemosása / kollektív cselekvés

- a tőkésosztály érdeke = az oktatási rendszer autonómiája
- tetszőleges tőkés érdeke: képzés költségeinek áthárítása az oktatási rendszerre → gyakorlatias képzés → oktatási rendszer autonómiájának csökkentése

3. az időtáv manipulálása

- nincs bizonyíték arra, hogy Bourdieu manipulálná az időtávot

Merton kritikája (áttekintés)

1. holisztikus funkcionális magyarázatok fogalma
2. a funkcionális elemzés három tételének elemzése
 - a funkcionális egység tétele
 - általános funkcionálizmus tétele
 - a nélkülözhetetlenség tétele

Holisztikus-funkcionális elemzések és magyarázatok

Legyen

- T egy tetszőleges embercsoport (közösség, szervezet, társadalom),
- x egy tetszőleges intézmény vagy cselekvési mód,
- y pedig egy tetszőleges társadalmi jelenség.

x holisztikus-funkcionális elemzése / magyarázata:

(1) T optimális működésének vagy fennállásának az a szükséges feltétele, hogy y

(2) x elégséges oksági feltétele y -nak;

Ezért x fennáll. *A következtetést csak a magyarázatkor vonjuk le*

Példa

(1) a szakszervezet működésének az a szükséges feltétele, hogy mindenki befizesse a tagdíjat, senki se potyázzon mások tagdíjfizetésén

(2) ha a munkásokat baseballütővel fogadják a gyárkapunál, akkor a munkások befizetik a tagdíjat

Ezért a munkásokat baseballütővel fogadják a gyárkapunál

Megjegyzés:

- (1) azt fogalmazza meg tömören, hogy y kedvező következmény

A funkcionális elemzés három tétele

„A funkcionális elemzés hívei - főleg, de nem kizárólag az antropológiában - rendszerint három, egymással összefüggő tételt fogadnak el, amelyekről azonban itt azt állítjuk, hogy vitathatók és szükségtelenek a funkcionális megközelítéshez.”

– a funkcionális egység tétele: „a standardizált társadalmi tevékenységek vagy kulturális tényezők funkcionálisak az egész társadalmi vagy kulturális rendszer szempontjából”

– általános funkcionalizmus tétele: „minden ilyen társadalmi vagy kulturális tényező szociológiai funkciókat tölt be”

ez a tétel teszi Erőssé a Fő Funkcionális paradigmát

– a nélkülözhetetlenség tétele: a társadalmi és kulturális tényezők nélkülözhetetlenek

A funkcionális egység tétele (Merton elemzése)

„Társadalmi szokások és érzelmek funkcionálisak lehetnek bizonyos csoportok számára, s diszfunkcionálisak ugyanazon társadalom más csoportjai számára.”

– a „növekvő családi büszkeség” kedvez a család összetartásának, de nem kedvez a helyi közösség összetartásának

– X vallás rítusai, szokásai kedveznek X vallási közösség összetartásának, de nem kedveznek a társadalmi integrációnak, ha X vallás rítusai, szokásai ellentétesek más vallásokéval

– olykor az egyházak társadalompolitikai nézetei ellentétesek a nem vallásosakéval (lásd gyermekmunka betiltása példa)

Miért nem jöttek rá, hogy hamis a funkcionális egység tétele?

– a tétel kidolgozói antropológusok: kis társadalmak tanulmányozása alapján megfogalmazott tételeket terjesztették ki a modern társadalmakra

– modern társadalmak összetettebbek a kis társadalmaknál – ezért a kiterjesztés téves

Mi a teendő?

– „Nem érdemes az egész társadalom egységét már a megfigyelés előtt posztulálni.”

– tömören: T társadalom sose legyen az egész társadalom

– a kutatónak meg kell határoznia azt a T társadalmi egységet, „amelyek szempontjából valamely társadalmi vagy kulturális tényező funkcionálisnak tekinthető.”

Társadalmi harmónia vagy konfliktus?

A funkcionális egység tézisét

– a társadalmi harmóniát feltételező kutatók elfogadják,

– a társadalmi konfliktusokat feltételező kutatók nem fogadják el

Pl. (lásd az előző Bourdieu órát)

– az oktatási rendszer technokrata magyarázatában T = az egész gazdaság

– az oktatási rendszer bourdieu-i magyarázatában T = uralkodó osztály(ok)

Bourdieu tehát nem feltételezi a társadalom funkcionális egységét.

Az általános funkcionalizmus tétele (Merton elemzése) – „mindennek van funkciója”:

- nem cáfolható – az egzisztenciakijelentés (van szó) miatt
- nem igazolható – az állítás univerzális jellege (minden szó) miatt
- ezért a tézis igaz vagy hamis volta nem dönthető el!

Az igazi kérdés Merton szerint: mennyire termékeny az elv?

Merton tézise: az elv nem termékeny

- tautologikus, semmitmondó (2) premisszák megfogalmazására csábít
- példa: a gombviselés (x) elégséges feltétele a tradíció fennmaradásának (y)

Miért nem jöttek rá, hogy hamis az általános funkcionalizmus tétele?

- a kultúra evolúciós elméleteinek megjelenésével felértékelődtek a „történelmi maradványok”
- a funkcionalisták megvetették a kultúra evolúciós elméleteit ezért elutasították a történelmi maradvány fogalmát is
- az általános funkcionalizmus tétele lehetővé teszi azt, hogy ne történelmi maradványként értelmezzük a magyarázandó intézményt

Merton álláspontja:

- „Az ősi és érdektelen vita” nem elégséges alap a tézis elfogadására
- az általános funkcionalizmus kutatási probléma, nem pedig még a kutatás előtt levont végkövetkeztetés

A nélkülözhetetlenség tétele (a tétel eredete):

- a holisztikus-funkcionális magyarázat nem érvényes
- A premisszákból nem következik a konklúzió
- a logikai hiba: az utótag állítása (ha p akkor q ; q igaz; tehát p igaz)
- a logikai hiba kiküszöbölése: (2) módosítása:

(2*) x szükséges és elégséges oksági feltétele y -nak

(2*) tartalmi értelmezése: x nélkülözhetetlen

Megjegyzés:

- a nélkülözhetetlenség tétele elvileg azt is jelenthetné, hogy y szükséglet nélkülözhetetlen
- a tétel Merton szerint x nélkülözhetetlenségéről szól

A nélkülözhetetlenség tételének mertoni kritikája

A kritika: (2*) empirikusan hamis

→ a konstruktív javaslat: a magyarázat logikailag helyes, ha az alábbi két állítást tesszük (2) x vagy z_1 vagy ... z_n fennállása szükséges és elégséges oksági feltétele y -nak

(3) sem z_1 , ... sem z_n nem áll fenn

Hogyan értelmezzük e két premisszát?

(2) = magyarázandó intézmény strukturális alternatíváit azonosító hipotézis

(3) = x strukturális alternatívái éppen hiányoznak

Példa strukturális-funkcionális magyarázatra: a politikai gépezet magyarázata (vö Merton: Manifeszt és látens funkciók):

(1) modern társadalmak normális működéséhez az szükséges, hogy krízishelyzetekben a szegények segítséget kapjanak

(2) a politikai gépezet vagy a központi segélyezési rendszer szükséges és elégséges feltétele a szegények segélyezésének (hipotézis)

(3) a központi segélyezési rendszer nem ad humánus segítséget (mert a központi segélyezési rendszer bürokratikusan működik)

A politikai gépezet tehát létezik